

Stootvogeltelling in Nederland in februari 1979

J.F.N. van den Bergh-van Leeuwen, D.A. Jonkers, G.J.D.M. Müskens, J.B.M. Thissen & D. Visser.

Inleiding

Door verschillende vogelwerkgroepen worden al jaren een of meer malen per winter stootvogeltellingen gehouden al dan niet in combinatie met tellingen van andere vogels. De gebruikte methoden en de omvang van die tellingen zijn zeer uiteenlopend; ook ontbreekt een totaaloverzicht. Dit artikel is een eerste resultaat van samenwerking tussen enkele werkgroepen. Het ligt in de bedoeling dat in de komende winters een werkgroep zal proberen stootvogeltellingen te coördineren en te stimuleren.

Datum, weer en telmethoden

Daar de verschillende deelnemende vogelwerkgroepen de data voor hun tellingen al hadden vastgelegd, zijn de teldata niet gelijk. Het Rijk van Nijmegen en omgeving werd geteld rond 3 februari, het rivierengebied op 17 februari, de Biesbosch en het Land van Heusden en Altena op 18 februari en de overige gebieden op 25 februari. De aantallen van de Zaanstreek zijn niet afkomstig van een telling gedurende één dag, maar zijn een schatting van het eind februari aanwezige aantal, gebaseerd op waarnemingen van verschillende dagen. Het weerbeeld tijdens de tellingen was zeer verschillend. De telling in het Rijk van Nijmegen viel precies in een korte dooi-periode; die van het rivierengebied en de Biesbosch en omstreken echter midden in een periode met veel sneeuw en ijzel. Op 25 februari waren de barre weersomstandigheden vrijwel voorbij.

De methoden, die de verschillende werkgroepen gebruikten, waren sterk verschillend. De Vogelwerkgroep Winterswijk hield een transecttelling, terwijl de overige gebieden integraal geteld werden, waarbij de oppervlakte per telploeg uiteen liep van 20.000 ha in de Noordoostpolder tot gemiddeld 2.000 ha in het Rijk van Nijmegen. Het zal duidelijk zijn dat aan de cijfers niet al te veel waarde kan worden toegekend, temeer daar de waarnemingskans per soort en per gebied verschilt. Zo schatte J. Grotenhuis de trefkans voor de Buizerd rond Winterswijk per telling op ongeveer 40% en voor de Torenvalk op niet meer dan 25%. Desalniettemin geeft een landelijke telling toch een indruk van de relatieve rijkdom aan stootvogels, zeker als een serie tellingen voorhanden is.

Buizerd

Het totale aantal overwinterde Buizerden in ons land ligt nog enkele malen hoger dan de

Het totale aantal overwinterende Buizerden in ons land ligt enkele malen hoger dan 1529 exemplaren van deze telling.

Foto: Peter Otten.

Het aantal Bruine Kiekendieven was gering en beeld bleef beperkt tot de Flevopolders.
Foto: Piet Munsterman.

1.529 van deze telling; belangrijke overwinteringsgebieden als Drenthe, Twente en Salland, De Lijmers en het grootste deel van de Achterhoek en van Noord-Brabant en Limburg zijn immers niet geteld. Afgaande op de resultaten van tellingen in voorgaande jaren in enkele van deze gebieden lijkt een aantalschatting van ongeveer 8.000 overwintelaars in Nederland niet onredelijk. Het lijkt erop dat in februari 1979 meer Buizerden in Nederland verbleven dan in beide voorgaande jaren (tabel 2). Deze toename hangt samen met de uiterst ongunstige weers- en voedselsituatie in overwinteringsgebieden ten noorden en ten oosten van ons land.

De hoogste dichtheden werden vastgesteld in het Rijk van Nijmegen en omstreken en bij Winterswijk met meer dan 1 Buizerd per 100 ha; de laagste dichtheden in de Zaanstreek en in de IJsselmeerpolders. Landschappelijk zijn het Rijk van Nijmegen en de Achterhoek het meest gevarieerd. Deze gebieden bestaan deels uit een coulissenlandschap met bossen van verschillende grootte en verder uit open landschapstypen met voldoende bosjes in de omgeving om een redelijke winterpopulatie te kunnen herbergen. Bosjes of houtwallen, die dienst kunnen doen als slaapplek ontbreken grotendeels in de Flevopolders en de Zaanstreek; ook zijn er minder uitkijkposten in de vorm van weidepaaltjes en dergelijke. Mogelijk is ook het voedselaanbod in een kleinschalig, gevarieerd landschapstype in het algemeen hoger dan in open, eenvormige gebieden. Ook binnen een gebied variëren de dichtheden; het landschapstype speelt hierbij een rol. In het Rijk van Nijmegen en omgeving was de hoogste dichtheid voor een deeltelgebied 4,1 ex./100 ha en de laagste dichtheid 0,1 ex./100 ha. Beide deeltelgebieden zijn ongeveer 1.000 ha groot, het eerste is een uiterwaard met oude stroomgeulen en oeverwallekens, het tweede een zeer open ontginningsgebied, waar recent een ruilverkaveling heeft plaatsgehad. De indruk bestaat overigens dat in een zeer kleinschalig coulissenlandschap met percelen van 1 ha, zoals het Maasheggengebied bij Boxmeer, de dichtheid weer afneemt, met andere woorden dat de Buizerd toch een zekere openheid preferert.

Binnen de getelde gebieden deden zich in de loop van de afgelopen winter aanzienlijke verschuivingen voor. In het Rijk van Nijme-

Gebied	Winterswijk e.o.	Rivieren- gebied	Culemborg e.o.	Rijk van Nijmegen	's-Graveland e.o.	Biesbos e.o.	Flevopolder & randgebied	Noordoost- polder	Vechtdal (O.)	Zaanstreek	TOTAAL
Teldatum	25-2	17-2	25-2	3/4-2	25-2	25-2	25-2	18-2	25-2	n.v.t.	
Getelde opp. (km ²)	75 ± 1.000		81	560	400	1.315	17,5	?	?	± 150	± 3.800
Buizerd	88	327	32	685	61	281	10	22	15	8	1.529
Ruigpootbuizerd		8	2	2		70		1		2	85
Rode Wouw	1	3					1				5
Zeearend						2					2
Sperwer	7	45	2	49	4	1	5	6	2	13	134
Havik	9	3		9		1				1	23
Bruine Kiekendief						6					6
Blauwe Kiekendief		31		19		84	4	3		20	161
Smelleken		2		3	1	5	2			2	15
Torenvalk	7	77	1	91		133	4	2		40	355

Tabel 1. Geteld aantal stootvogels in enkele gebieden in Nederland in februari 1979.

gen en omstreken werd een sterke verplaatsing geconstateerd van de open weilandgebieden naar de hoger gelegen akkerbouwgebieden en naar de rivieroevers. De Buizerden verzamelden zich bij waterwildconcentraties en bij koolvelden waar Houtduiven verbleven. Al in de eerste winterse week kwamen vele Houtduiven en Meerkoeien om, zodat de Buizerden, die vanwege het dikke sneeuwdek van muizen op aas moesten omschakelen, volop voedsel hadden. De Buizerden verloren deels hun schuwheid en waagden zich ook veel dichter bij de huizen dan normaal. Dit werd in de winter 1962/1963 ook in de DDR waargenomen (Zuppke 1972). De dooiperiode begin februari, waarbij de sneeuw in het westen en zuiden van ons land vrijwel verdween, leidde tot herstel van de normale toestand; de Buizerden verspreidden zich weer over de weilanden en de concentraties verdwenen. De hernieuwde koude-inval, die ons land het grootste deel van februari in zijn greep hield, leidde opnieuw tot concentraties, maar nu ook op plaatsen waar werd bijgevoerd. In 't Goor bij Aalten werden omstreeks 25 februari 25 Buizerden geteld op een oppervlakte van 300 ha. In de Noord-oostpolder concentreerden de Buizerden zich eveneens sterk op voederplaatsen, onder andere bij Urk en rond het Kuinderbos, terwijl grote delen van de polder volkomen buizerdloos waren.

Ruigpootbuizerd

Een invasie op de schaal van 1962/1963 is uitgebleven. Alleen in Flevoland was een kleine invasie; bij tellingen in februari van de laatste drie winters werden respectievelijk 7, 12 en 70 Ruigpootbuizerden waargenomen. Dit laatste aantal komt overeen met een dichtheid van 0,05 ex./100 ha. In Drenthe werd in februari 1976 een dichtheid van 0,005 ex./100 ha vastgesteld over een oppervlakte van ruim 260.000 ha (Van Os 1977). Ook in het rivierengebied en het Rijk van Nijmegen en omstreken is de dichtheid de laatste jaren zo laag.

Sperwer

Relatief de meeste Sperwers werden waargenomen in 's-Graveland, het Rijk van Nijmegen en omstreken, de Zaanstreek, het rivierengebied en in de omgeving van Winterswijk. Het aantal in de Zaanstreek is onevenredig hoog, omdat het geen telling betreft, maar een schatting van het aanwezige totaal. Ook 's-Graveland is moeilijk met de andere gebieden te vergelijken, omdat hier maar een kleine oppervlakte geteld is. Van de omgeving van Winterswijk, het rivierengebied en het Rijk van Nijmegen en omstreken staat wel vast dat het belangrijke overwinteringsgebieden van de Sperwer zijn. Blijkbaar biedt het halfopen landschap de beste mogelijkheden om aan de kost te komen. Zeer lage aantallen werden waargeno-

De Havik bevindt zich buiten de broedtijd meestal binnen 10 km van het broedgebied. Foto: Peter Otten.

Roodpootvalk, wijtje.

Foto: Peter Otten.

men in de zeer open IJsselmeerpolders. Deze zijn echter eind februari geteld, toen de sneeuw en de vorst er toe geleid hadden dat vrijwel alle vogels verdwenen waren. Zo werden alle Sperwers in de Noordoostpolder in of bij gesloten bebouwing waargenomen (bij Lemmer, Ens, Vollenhove en Urk). In het Rijk van Nijmegen en omstreken werd vastgesteld dat ten opzichte van de voorafgaande winters de Sperwers zich meer in de bebouwde kom ophielden. Verschillende exemplaren profiteerden van de grote spreuwenlaapplaats op het terrein van de universiteit van Nijmegen.

Het aantal Sperwers dat in Nederland overwintert neemt de laatste jaren sterk toe (tabel 2). Dit is waarschijnlijk voor een groot deel te danken aan het herstel van de Nederlandse broedpopulatie (Opdam e.a. 1977). De Nederlandse broedvogels zijn immers standvogels. Onbekend is in hoeverre toename van het aantal broedparen in Noord-Europa een rol speelt. Deze overwinteren gedeeltelijk in Nederland. Er zijn in totaal meer vrouwtjes dan mannetjes waargenomen. Dit kan verklaard worden doordat vrouwtjes in meer open gebieden jagen dan mannetjes (Opdam 1975) en dus meer opgemerkt worden.

Havik

De Havik werd hoofdzakelijk waargenomen in het Rijk van Nijmegen en omstreken en rond Winterswijk. Verder werden nog enkele exemplaren gesignaleerd in het rivierengebied. Al deze Haviken bevonden zich binnen 10 km van bossen, die bekend staan als

broedgebied. Aannemelijk is dat het plaatselijke broedvogels betreft. De waargenomen exemplaren in Noord-Holland en de Flevopolders zijn zeer waarschijnlijk doortrekkende of zwervende exemplaren.

Rode Wouw

Er werden in totaal 5 Rode Wouwen gezien. Hoewel de soort hoofdzakelijk in het noordelijke deel van het Middellandse-Zeegebied overwintert, is er de laatste jaren een stijgend aantal waarnemingen in de overige delen van Europa. Deze ontwikkeling wordt toegeschreven aan het beschikbaar komen van nieuwe voedselbronnen, die deze aaseter overwinteringsmogelijkheden bieden, zoals verkeerswegen, afval van onze welvaart en dergelijke.

Zeearend

Jaarlijks overwinteren enkele Zeearenden in Zuidelijk Flevoland. Dit jaar waren dit er ten minste 4, waarvan er tijdens de telling 2 werden gesignaleerd. Ze leven hoofdzakelijk van vis en waterwild. Andere plaatsen, waar jaarlijks Zeearenden worden waargenomen, zijn de Delta, de Veluwe kroondomeinen en de Hoge Veluwe.

Bruine Kiekendief

Het aantal Bruine Kiekendieven was gering en bleef beperkt tot de Flevopolders. De orde van grootte wijkt niet af van die van de meeste andere jaren, waarbij moet worden opgemerkt, dat Schipper e.a. (1975) in de winter 1970/1971 29 exemplaren waarnamen, die zich hoofdzakelijk in Zuidelijk Flevoland ophielden. De telling van 1978

leverde 22 exemplaren op. In 1977 was het aantal broedparen in de Flevopolders opgelopen tot ongeveer 400. De zachte winter 1977/1978 noodde tot overwintering. Overigens vindt dit binnen Midden-Europa alleen in ons land regelmatig plaats.

Blauwe Kiekendief

De meeste Blauwe Kiekendieven hielden zich in de Flevopolders op. Hun talrijke aanwezigheid daar is een jaarlijks terugkerend verschijnsel. Het aantal getelde exemplaren was echter beduidend lager dan in andere jaren. Het feit, dat deze winter opvallend veel exemplaren aanwezig waren in het rivierengebied en in het Rijk van Nijmegen en omstreken, zou kunnen wijzen op wegtrek uit het traditionele overwinteringsgebied naar landschappelijk meer gevarieerde streken (tabel 2). Kennelijk boden deze op dat moment meer voedsel. Een schatting aan de hand van 60 waarnemingen van in totaal 70 exemplaren wees uit, dat zich in het getelde gebied van het Rijk van Nijmegen en omstreken van medio januari tot medio februari minimaal 43 en maximaal 49 Blauwe Kiekendieven opgehouden hebben, waarvan sommige slechts korte tijd in het gebied verbleven (Visser 1979). Wassenich (1968) constateerde, dat sneeuw geen invloed had op de aanwezige aantallen, maar de omstandigheden tijdens zijn onderzoeksperiode waren niet zo extreem als tijdens dit seizoen. Onder druk van de om-

standigheden trokken sommige Blauwe Kiekendieven naar de bewoonde wereld. Op diverse plaatsen werden aan de randen van of in steden en dorpen jagende exemplaren gezien. Dit treedt in strenge winters wel meer op (Zuppké 1972).

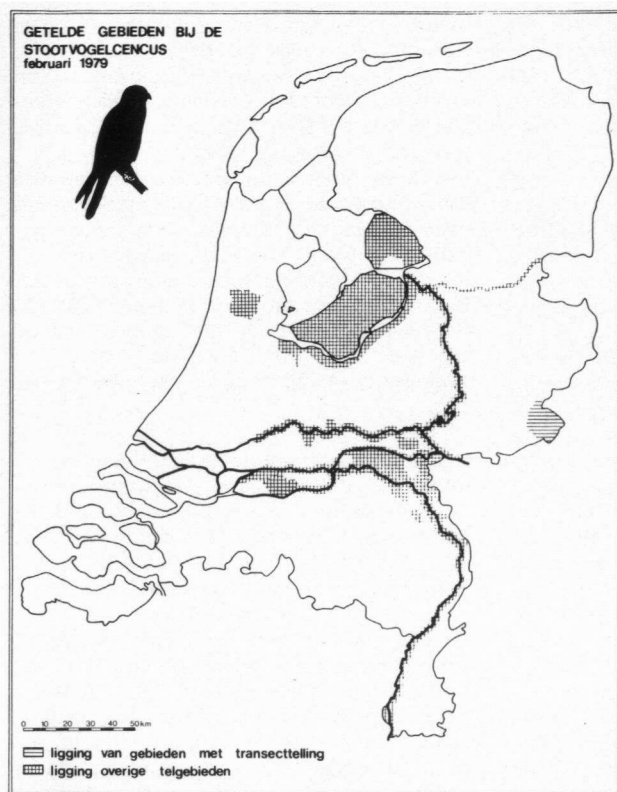
Het is verleidelijk om de dichtheid van de overwinterende Blauwe Kiekendieven te gaan berekenen. De oppervlakte van de telgebieden loopt hiervoor echter te veel uiteen. Ter verduidelijking een voorbeeld. De Flevopolders met randgebieden (131.500 ha) zouden dan een dichtheid van 0,06 ex./ 100 ha bezitten, terwijl dat voor 's-Graveland e.o. (1.750 ha) 0,23 ex./ 100 ha zou zijn.

Het percentage adulte mannetjes van het totaal aantal exemplaren verschilde per gebied aanzienlijk. In enkele telgebieden was hun aandeel als volgt: Flevopolders 12%, Zaanstreek 20%, rivierengebied 46% en het Rijk van Nijmegen en omstreken 47%. De percentages in de Flevopolders in de jaren 1969 tot en met 1972 varieerden van 22 tot 29% (Schipper e.a. 1975). Het feit, dat het aantal adulte mannetjes bij deze telling in de Flevopolders zo laag was, zou kunnen samenhangen met de afhankelijkheid van deze sexe van het open agrarische landschap. Dit landschapstype was in februari volledig verdwenen onder sneeuw en ijs en dus moesten de prooidieren elders bemachtigd worden.

De talrijke aanwezig van Blauwe Kiekendieven in de Flevopolders is daar jaarlijks terugkerend verschijnsel.

Foto: Frits van Daalen.

Gebieden waar tellingen zijn verricht ten behoeve van de stootvogelcensus, februari 1979.

Smelleken

In een aantal telgebieden werden Smellekens opgemerkt. Door zijn gedrag en kleine afmetingen zal deze soort zeker ondereld zijn. Tijdens de wintertelling in Drenthe in 1976 (Van Os 1977) werd op 261.650 ha geen enkel exemplaar gezien. Zowel in het rivierengebied, het Rijk van Nijmegen en omstreken als in de Flevopolders en omgeving worden ieder jaar bij tellingen Smellekens waargenomen.

Torenvalk

De hoogste dichtheden van de Torenvalk kwamen voor in de Zaanstreek, in het Rivierengebied en in het Rijk van Nijmegen en omstreken. In de Flevopolders werden ondanks de barre omstandigheden nog 133 exemplaren geteld, maar in de Noordoostpolder werd niet één Torenvalk gezien. Blijkbaar konden ze daar niet aan de kost komen. Van het rivierengebied, het Rijk van Nijmegen en omstreken en de Flevopolders zijn vergelijkende gegevens uit de twee voorafgaande jaren beschikbaar (tabel 2). Hieruit blijkt dat de Torenvalk in deze strenge winter duidelijk minder talrijk was.

Waarschijnlijk zijn veel Torenvalken naar het zuiden vertrokken, terwijl er in dit muizenarme jaar aan het begin van de winter toch al minder exemplaren waren dan in de voorgaande jaren. In het uiterwaardengebied van de Elbe bij Wittenberg, DDR, werd ook wegtrek geconstateerd bij aanhoudende vorst (Zuppke 1972). Een behoorlijk aantal Torenvalken is dood of verzwakt aangetroffen, maar er bestaat niet de indruk dat er sprake was van massale sterfte.

Zowel in het rivierengebied als in het Rijk van Nijmegen en omstreken viel op dat veel Torenvalken boerenerven en de randen van dorpen hadden opgezocht, blijkbaar was er voor hen daar nog voedsel in de vorm van Huismussen en 'erfmuizen' te vinden.

Er was aan de tellers verzocht te proberen het geslacht van de Torenvalk te bepalen. Dit bleek niet eenvoudig, getuige het feit dat slechts van 65 exemplaren het geslacht is opgegeven. Het betrof 38 mannetjes en 27 vrouwtjes, maar of er werkelijk méér mannetjes dan vrouwtjes in deze winter waren is met zo weinig gegevens niet te zeggen.

In de Flevopolders liep het aantal broedparen van de Bruine Kiekendief op tot ongeveer 400 broedparen.
Foto: C.J. van Leeuwen.

Gebied	Flevoland e.o.			Rijk v. Nijmegen e.o.			Rivierengebied		
Getelde opp. (km ²)	1.315			210			± 1.000		
Jaar	1977	1978	1979	1977	1978	1979	1977	1978	1979
Bulzerd	193	155	281	232	262	339	206	194	327
Ruigpootbuizerd	7	12	70	0	1	0	1	0	8
Rode Wouw	0	0	0	0	0	0	0	0	3
Zeearend	2	0	2	0	0	0	0	0	0
Sperwer	1	7	1	11	27	34	8	24	45
Havik	0	0	1	0	8	7	0	5	3
Bruine Kiekendief	7	22	6	0	0	0	0	0	0
Blauwe Kiekendief	115	133	84	6	1	8	4	3	31
Smelleken	1	2	5	0	2	2	1	2	2
Torenvalk	359	285	133	93	143	51	238	183	77

Tabel 2. Geteld aantal stootvogels in februari 1977, 1978 en 1979.

Groepen, die aan de landelijke stootvogeltelling in de periode 9-17 februari 1980 willen meedoen, worden verzocht zich vóór 15 januari op te geven bij het onderstaande adres; daar kan ook verdere informatie verkregen worden.

Ten slotte dank aan de werkgroepen die hebben meegedaan aan de proeftelling van februari 1979: Vogelwerkgroep Het Gooi e.o., Vogelwerkgroep Grote Rivieren, Vogelwerkgroep Winterswijk, Vogelwerkgroep de Vechtstreek, Vogelbeschermingswacht de Zaanstreek, de Natuur- en Vogelwacht Culemborg en de Vogelwerkgroep Rijk van Nijmegen e.o.

- Landelijke werkgroep Stootvogeltellingen, p/a J.B.M. Thissen, Spoorlaan 22, 6562 AN Groesbeek.

LITTERATUUR:

- Comissie Nederlandse Avifauna (1970): Avifauna van Nederland. Leiden.
- Glutz von Blotzheim, U.N., K.M. Bauer & E. Bezzel (1971): Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Band IV; Falconiformes. Frankfurt.
- Jonkers, D.A. (1977): Resultaten van de roofvogeltelling 1977. De Korhaan 11 (5) : 97-99.
- Jonkers, D.A. (1978): De wintertelling van roofvogels in 1978. De Korhaan 12 (3) : 81-83.
- Muskens, G., J. Thissen & D. Visser (1979): Stootvogeltelling december 1978 en januari 1979. De Mourik 5 (5) : 18-35.
- Opdam, P. (1975): Inter- and intraspecific differentiation with respect to feeding ecology in two sympatric species of the genus *Accipiter*. Ardea 63 : 30-54.
- Opdam, P., G. Muskens & J. Thissen (1977): De Sperwer in Nederland: over het dieptepunt heen? De Lepelaar (48) : 24-25.
- Os, B.J.L. van (1977): Wintertelling van stootvogels in Drenthe in 1976. Het Vogeljaar 25 (4) : 176-179.
- Schipper, W.J.A., L.S. Buurma & Ph. Bossenbroek (1975): Comparative study of wintering Hen Harriers (*Circus cyaneus*) and Marsh Harriers (*Circus aeruginosus*). Ardea 63 : 1-29.
- Thissen, J. (1978): Wintertelling van stootvogels februari 1978. De Mourik 4 (5) : 28-33.
- Visser, D. (1977): Wintertelling van stootvogels in het Rijk van Nijmegen. De Mourik 3 (6) : 23-30.
- Visser, D. (1979): Stootvogeltelling februari 1979. De Mourik 5 (2/3) : 66-87.
- Wassenich, V. (1968): Durchzug und Ueberwinterung der Kornweihe. Regulus 48 (9) : 214-225.
- Zupke, U. (1972): Ueberwinterende Greifvögel in der Elbaue bei Wittenberg. Der Falke 19 : 192-195 en 242-245.

en diverse telverslagen van VWG Het Gooi e.o., VWG Grote Rivieren en VWG Winterswijk.